

К. ГЕОРГИЕВСКИ

ЕДНО ОРИГИНАЛНО ПИСМО НА НИКОЛА ДИМИТРОВСКИ — ГРЧЕТО ОД 14 ЈУЛИ 1944 ГОДИНА НАПИШАНО ВО ЗАТВОРОТ ИДРИЗОВО, ИСПРАТЕНО ДО ИЛИЈА ЈАКИМОВСКИ

Бугарската фашистичка окупација во Македонија (1941—1944), паралелно со паролата на „освободител“, уште во својот почеток на своето политичко и административно консолидирање, вовеле посебни мерки на репресалии и прогонства против сите оние што ѝ се спротивставуваа на нивната замисла, да го денационализираат македонскиот народ.

Организираните општествени сили, предводени од Партијата, уште веднаш по окупацијата почна со систематски отпор против окупаторите. Македонските комунисти, врз основа на националната програма на КПЈ, успеаја брзо да ги подигнат и широките народни маси во борбата против нив.

Окупаторот, немајќи друг избор, за да се одржи на власт, почна да применува ригорозни мерки да ги полни затворите со македонски комунисти и прогресивни граѓани во сите поголеми градови на окупираниот дел на Македонија. Така, набргу беа подготвени и исполнети затворите во Скопје, Битола, Штип, Куманово, Прилеп и други места. Голем број комунисти, нивни симпатизери и соработници на напредното движење беа интернирани по најзафрлени и контролирани места во Бугарија.

Од едни нецелосни податоци, објавени во Зборникот на документи и податоци за НО војна на југословенските народи, том VII, книга 4 на 18 процеси на Воено-прекиот суд, за време на окупацијата, на територијата на Скопска околија се осудени вкупно 142 лица од кои 39 на смрт со бесење, 46 на доживотна робија и 57 на временски казни строг затвор до 20 години. Меѓутоа, бројот на политичките затвореници е многу поголем, бидејќи само зимата 1943/1944 година во Скопскиот областен затвор беа сместени околу 150 политички затвореници од Македонија.¹⁾

¹⁾ Горѓи Икономов: Ослободувањето на политичките затвореници од Идризово, јубилеен весник „29 август“, 1964, стр. 2.

74-III-1344 sub
Exhibit 4

Другой еще да ти се давам от некое
дети, и да те провам равно си с другими. Да види
твои дни да не се губят, тъй много бихте само
попытай, а си се губят.

Кинеско право се односи на наше, поједино грађу,
 је, и тако по закону од себе не може никакво право
 бити ни раздјела на два, једино Бољево, тако да
 и ја се највише гуравам од неге, јер онада се
 билам ја и он се биде до да 'поједино', Овијо дјелу
 неким јим да мажи ку браћу, ја да се ипак један
 на раним поједино, ја да мажи постоје Бољево
 рад.

Има и може ова не биде последно
место помисли не дајат, а не биде среќа до
којте биде не се влису сит.

Букваръ и азбука именованъ

Политичките затвореници, како во Скопските затвори, така и тие во другите затвори во Македонија, а и интернираните во Бугарија, одржувале редовни врски, како со Партиското раководство во градот, така и меѓу себе. Од зачуваната кореспонденција меѓу политичките затвореници може да се види дека тие, покрај меѓусебната грижа за здравствената положба, со оглед на тешките затворски услови, иако писмата што биле праќани по легален пат биле цензурирани,²⁾ наоѓале начин да се искажат и за настани од политичко-конспиративна природа. Едно карактеристично писмо со ваква содржина е писмото на Никола Димитровски-Грчето од 14 јули 1944 година, напишано во затворот Идризово, испратено до Илија Јакимовски.

Од содржината на писмото се гледа дека е напишано пред бегаето на Никола Димитровски од затворот, бидејќи со еден алегоричен јазик ја искажува тешката положба на затворениците, особено на оние кои работеле директно, под раководство на Партијата, за организирано бегство од затворот на политичките затвореници.

Како што е познато, во затворот „Идризово“, каде што беа затворени најголем број политички затвореници, имаше формирано раководство за подготвување бегство од затворот. Секретар на раководството беше Перо Ивановски-Тиквар, а членови: Даре Џамбаз, Коле Чашуле и Томо Димитровски.³⁾

Ова затворско раководство на политичкиот затвор одржува постојана врска со Партиското раководство од Скопје, преку најблиските роднини и пријатели што ги посетуваа затворениците во затворот „Идризово“.⁴⁾ Самите затвореници се подготвуваа на физичка издржливост, преку полските работи и други физички активности, бидејќи се предвидуваа разни варијанти на бегство.

Партиската организација во Скопје уште од порано размислуваше за организирање бегство од затворот.

Во врска со тоа, Месниот комитет испрати писмо⁵⁾ до партиската организација во затворот за подготвување и организи-

²⁾ Секое легално писмо има печат.

³⁾ Томо Димитровски-Томаки, роден во Битола во 1921 год., студент на Правниот факултет во Белград, активен учесник во НОБ, осуден на доживотна робија од бугарскиот фашистички суд. Загина кај село Моране во првиот судир со бугарската фашистичка војска по излегувањето од затворот Идризово, како припадник на Третата македонска ударна бригада.

⁴⁾ Георги Икономов: Ослободувањето на политичките затвореници од Идризово. Весник „29 август“ 1964 год., јубилејно издание, Скопје 1964 год. стр. 2.

⁵⁾ Круме Наумовски: Сениште, 1971, стр. 212.

рање поголема група за бегство. Исто така, отпрвин имаше став дека најбезбедно би било заминување на Кумановскиот терен. Беа разгледани повеќе можности:

— Преку пријавување болни и на пат за болницата или обратно, од болницата на пат за затворот да се нападне стражата, да се разоружа и групата да побегне;

— За време додека се работеше на полските работи, од затворот, кој не беше ограден, со поткупување на чуварите или со нивно разоружување;

— преку поткуп или закани на бугарската затворска администрација итн.

Меѓутоа, овие подготовки што се вршеа како во затворот, така и надвор од него ги наруши едно ново и непредвидено апсење на скопски комунисти од пошироки размери во текот на јуни 1944 година.

Билансот на јунската провала во Скопје беше мошне тежок — околу 80 членови беа затворени.⁶⁾ Партиската организација во Скопје не само што требаше да се обнови со нови луѓе, туку и брзо да дејствува, да формира ударни диверзантски групи за оружени акции, да го подготвува населението за големиот чин — ослободувањето итн., а освен затворените, многу од провалениите што успеаја да го избегнат затворот, заминаа од Скопје и се приклучија во редовите на партизанските единици.

Меѓу затворените имаше и такви што одржуваа врски со затворското раководство и токму затоа најголема беше опасноста за оние затвореници што беа директно вмешани во организирање на бегството, за кои немаше друга казна освен бесилка. Меѓу нив беше и Никола Димитровски — Грчето. Затоа, тој во писмото до Иљчо⁷⁾ се „жали“ дека неговото „здравје“ е „многу полошо“ и оти се „заразил“ од „болеста на брат му“.

Ако се знаат условите во тоа време, паѓањето в затвор на Периклија, тогаш член на Месниот комитет, брат на Никола Димитровски, кој одржуваше врски со затворот преку него, а кој веќе пред иследните органи на бугарската фашистичка полиција ги откри врските, сосем е природно што Никола очекувал неговото „здравје“ да биде „полошо“.

Тој во писмото до Илија Јакимовски пишува: „како што знаеш, Перо⁸⁾ ти расправи за на брат ми болеста, така што и ја се наполно заразив од него“, дека брат му Периклије ја открил врската и дека очекува „да идам кај брат ми (во полицијата),

⁶⁾ Круме Наумовски: исто, стр. 221.

⁷⁾ Илија Јакимовски-Иљчо, политички затвореник и тешко болен, осуден на 15 години строг темнички затвор со пресуда бр. 133 од 9.V.1942 г. на фашистичкиот Воено-полев суд во Скопје (Архив на Македонија, полициски фонд, К. бр. 135).

⁸⁾ Перо Ивановски-Тиквар

па да се прегледам на ренген кај Кросо⁹⁾ што значи дека очекувал да оди пред бугарскиот агент Крум Пангов-Кросот на „испитување“, а познат беше неговиот метод на „испитување“, сверско однесување кон политичките затвореници. Тој му претскажуваше лошо да помине и Перо Ивановски-Тиквар, кој тогаш беше раководител на затворското раководство.

Во писмото продолжува со еден песимистички заклучок дека Тој и Перо „како што изгледа ќе одиме кај Савелика“,¹⁰⁾ значи дека ги очекува смртна пресуда. Но, продолжува, „што да правиш, да би ја сонувал мајка ми све ќе направиме, а и она е многу слаба овие месеци. Економски*) многу слаба, така исто и душевно, а специјално сега со брат ми“.

Никола Димитровски — Грчето, во алегоричен стил Партијата ја наречува Мајка и оценува дека со провалата е заслабена. Но да би ја зачувале, ќе направиме сè, т.е. готов е да го даде и својот млад живот.

Ова писмо тој го смета за проштално писмо со својот соборец и пишува: „Илчо, може, ова ќе биде последно писмо, по што ќе идам, ако биде среќа може пак да се допишуваме“.

На крајот, се сеќава за советите што му ги давал Илија Јакимовски, за држењето и чувањето од класниот непријател, но сега и тој тоа го осетил на својот грб и затоа писмото го завршува со неговите совети: „Ти ми советувааше многу убаво за болеста, али сега и ја те саветвам пошто го осетам на грбо, така да се чуваш многу убаво“.

Од ова писмо може да се види тогашната положба на затворениците и особено на оние кои беа во раководството на политичките затвореници, што го подготвуваша бегството.

Писмото е напишано на 14 јули 1944 година, од што произлегува дека тој, заедно со Перо Ивановски-Тиквар, Димитар Алексиевски-Пекар и Васил Иванов уште се во затвор, а не како што се тврди во неговата објавена биографија,¹¹⁾ дека избегал од затворот на 28 јуни 1944 година. Така, сега со сигурност треба да се бара датумот на нивното бегане од затворот по 14 јули 1944 година, а пред 2 август 1944 година, бидејќи сите четворица присуствуваа на Првото заседание на АСНОМ, што се одржа во манастирот Прохор Пчински.

⁹⁾ Круме Панков-Кросот, бугарски шпион и прв соработник на предавникот Мане Мачков.

¹⁰⁾ Периша Савелик-Самсон, првоборец, секретар на МК на КПЈ за Скопје во 1941 г. и член на Воениот штаб на град Скопје, фатен и затворен на 26. X. 1941 г. осуден на смрт на 9. V. 1942 г. од Прекиот воен суд и обесен во софискиот затвор на 19 август 1942 година.

^{*)} Скопската партиска организација организира да се носи редовно храна за политичките затвореници бидејќи таа што им се даваше во затворот беше многу лоша и недостатна. Со откривањето на врската, извесно време се прекина со доставувањето на храна и затоа во писмото се вели „економски слаба“.

¹¹⁾ „Беа, загинаа, останаа“ Скопје, 1969, стр. 54.

Оригиналот на писмото се чува во Музејот на град Скопје, одделението на НОБ,¹²⁾ предадено од Илија Јакимовски, кој ги даде и сите појаснувања околу содржината на писмото.

Треба да се нагласи дека Партиското раководство, како во затворот, така и во Скопје било против поединечно бегане од затворот. Ставот на Партијата беше сосем расчистен и јасен во однос на ова прашање, но за бегането на Перо Ивановски-Тиквар и Никола Димитровски-Грчето, кон кои во последен момент се приклучија: Димитар Алексовски-Пекар и Васил Ивановски, се направи исклучок, поради спасувањето на животот, првенствено на првите двајца, кои директно учествуваа во организирањето на масовното бегство од затворот на политичките затвореници.

¹²⁾ Музеј на град Скопје, одделение на НОБ, инв. бр. 105.